

Донець О.Б., здобувач,
Національний університет
державної податкової служби України,
м. Ірпінь

Овердрафт як інструмент кредитування банками малого та середнього бізнесу в Україні

У статті розглянуто особливості овердрафту як інструменту короткострокового кредитування малого і середнього бізнесу, узагальнено його переваги та недоліки, проаналізовано методика розрахунку ліміту овердрафту, вивчено умови надання овердрафту різними вітчизняними банками. Зроблено висновок щодо необхідності підвищення прозорості фінансової діяльності позичальника як ключової умови ефективності процесу овердрафтного кредитування.

Ключові слова: банківське кредитування, овердрафт, ліміт, ризики, процентні ставки.

В статье рассмотрены особенности овердрафта как инструмента краткосрочного кредитования малого и среднего бизнеса, обобщены его преимущества и недостатки, проанализировано методика расчета лимита овердрафта, изучены условия предоставления овердрафта различными отечественными банками. Сделан вывод о необходимости повышения прозрачности финансовой деятельности заемщика как ключевого условия эффективности процесса овердрафтного кредитования.

Ключевые слова: банковское кредитование, овердрафт, лимит, риски, процентные ставки.

In the article the features of the overdraft as a tool for short-term loans to small and medium-sized businesses were generalized, advantages and disadvantages are analyzed, method of calculating the overdraft limit was studied, the conditions for granting overdraft of various domestic banks were identified. The conclusion about the necessity of increase financial transparency as a key condition of the borrower efficiency of the overdraft credit was made.

Key words: bank loans, overdrafts, limit, risk, interest rate.

Постановка проблеми. У посткризовий період завдання активізації кредитування малого та середнього бізнесу (МСБ) стає одним з найбільш актуальних. Це пов'язано як з нестачею власних коштів у малих і середніх підприємств, так і важливістю соціально-економічних функцій МСБ в економічному розвитку країни. Мова йде про вагомую роль МСБ в активізації структурного оновлення економіки, стимулюванні інноваційних процесів, розширення зайнятості, забезпечення ефективної конкуренції на товарних ринках. Разом з тим низка ризиків, притаманних діяльності малих і середніх підприємств, знижує привабливість їх кредитування для банків. Це веде до труднощів фінансування діяльності підприємств, особливо у короткостроковому періоді. З цих причин постає завдання пошуку шляхів активізації надання банками кредитів МСБ на основі аналізу чинних кредитних продуктів та можливостей їх удосконалення з метою наближення до потреб підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам фінансування, зокрема кредитування, діяльності МСБ у сучасній науковій літературі приділялося багато уваги. Істотний внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів цього питання внесли В. Буїв, А. Шамрай, А. Шестоперов [1], О. Вовчак [2], Л. Воротіна [3], Б. Каньшина [4], М. Крупка [5], Р. Ларіна [6], С. Реверчук [7], Н. Шелудько [8]. Різні аспекти банківського кредитування малого й середнього бізнесу постійно перебувають у полі зору вітчизняної та зарубіжної економічної науки. Проте в умовах пост кризового розвитку назріла необхідність кардинального перегляду підходів до активізації кредитування банками малого та середнього бізнесу.

Постановка завдання. Завданням даної статі взято дослідження особливостей овердрафту з метою виявлення його переваг і недоліків та розробки рекомендацій по його вдосконаленню.

Виклад основного матеріалу. Потенційні можливості розвитку банківського кредитування МСБ визначаються наступними показниками. За офіційними даними Державної реєстраційної служби України на кінець 2013 р. в Україні зареєстровано близько 1 млн. юридичних осіб (25,6 %) і 3 млн фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (приватних підприємців) [9]. 74 % суб'єктів господарської діяльності зареєстровані як підприємці. Однак, згідно експертних оцінок, лише 25 % підприємців реально займаються бізнесом. Інша частина є формально зареєстрованими як підприємці з метою мінімізації оподаткування на фонд оплати праці, а фактично є працівниками підприємств, не ведуть діяльність або є членами сім'ї підприємця, або найманими співробітниками іншого підприємця [10]. При цьому динаміка зростання кількості юридичних осіб з 2008 року значно сповільнилася, а підприємців – навіть мала негативну динаміку. Середньорічні темпи зростання кількості суб'єктів господарської діяльності з 2004 року до 2011 року уповільнювалися (з 13,4 % до -1,2 %). У 2012 році, як і 2010 р. спостерігалось нульове зростання.

При цьому близько 400 тисяч підприємців ведуть бізнес неофіційно, а активно функціонуючих підприємств лише 370 тисяч. За оцінкою ІФС «69 % всього приватного бізнесу складають приватні підприємці, 31 % – юридичні особи, при цьому 84 % останніх – малі підприємства, 6 % – середні підприємства і 10 % – фермерські господарства» [11].

Щодо джерел фінансування МСБ, то вони мають свою специфіку. Відповідно до результатів дослідження The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) 2010 Survey, проведеного спільно Світовим Банком та ЄБРР, для МСБ питання доступності фінансових ресурсів є ключовим фактором їх розвитку – 8 з 14 критичних чинників [12]. На банківські кредити припадає 12,0 % загального обсягу фінансування (з власних коштів фінансується до 45 % потреб у фінансуванні). При цьому темпи зростання кредитування сектору малого й середнього бізнесу знижуються в середньому на 1–2 % на рік. За підсумками 2013 року частка цього сектору становила приблизно 17 % у загальному портфелі вітчизняних банків [13].

Це пов'язано з тим, що сектор МСБ є надзвичайно складним для оцінки ризиків, що формуються невеликими масштабами та відсутністю прозорості і диверсифікації бізнесу, високою вразливістю даного сектора. Високі ризики кредитування МСБ ведуть до ужорсточення умов кредитування та вимог до фінансової звітності, яким малі та середні підприємства не завжди задовольняють. Тому банки надають малим підприємцям переважно короткострокові позики. Згідно з даними НБУ, найменша частка позик юридичним особам на кінець 2013 року була видана на період понад 5 років – 12,0 % кредитів, трохи більша частка позик (36,0 %) видана на термін одного-п'яти років і найбільша – 52,0 % на термін до одного року від розміру кредитного портфеля банків України [13], серед яких одним з найпоширеніших є овердрафт.

«Овердрафт – це короткостроковий кредит (over – понад, draft – проект). Він надається виключно надійним клієнтам шляхом списання коштів з рахунку клієнта понад залишок на поточному рахунку в певному банку в межах заздалегідь обумовленої суми (ліміту). у результаті чого утвориться дебетове сальдо (овердрафт) [14]. На суму дебетового сальдо клієнту видається кредит, що здобуває статус овердрафта». Схожі визначення овердрафту наведені у Положеннях про кредитування, розроблених різними банками. Овердрафт схожий з кредитною лінією та контокорентним кредитом, але відрізняється від них. Так, відмінності овердрафта від контокорента полягають в наступному. При кредитуванні у формі овердрафту поточний рахунок клієнта не тільки зберігається, але й, на відміну від кредитування за контокорентом, існує можливість появи на такому рахунку дебетового сальдо. Це означає, що, не відкриваючи окремого поточного рахунку, клієнт понад свої залишки на рахунку та надходження на нього, дістає право на додаткову оплату розрахункових документів за рахунок ресурсів банку.

За цільовим призначенням, овердрафт не дуже зручний для фінансування капіталовкладень, наприклад, з метою придбання нерухомості чи транспортних засобів, але необхідний для кредитування під обігові кошти. Овердрафт не надається сільськогосподарським виробникам, трестовим і страховим компаніям, а також підприємствам, які є фінансовими посередниками.

Хоча практично кожен банк надає овердрафт, його умови в різних банках можуть суттєво відрізнятися залежно від кредитної політики банку, його підходів до оцінки ризиків. Процес надання і використання овердрафту включає відбір клієнта, визначення ліміту, строку дії овердрафту, порядок визначення, нарахування та стягування відсотків і комісійних за овердрафт. Відповідно встановлюється співвідношення ліміту кредитування з обсягами надходжень коштів на кредитний розрахунковий рахунок підприємства.

У після кризових умовах та в силу низки обмежень кредитування, банки для зменшення своїх ризиків віддають перевагу наданню овердрафту підприємствам малого й середнього бізнесу під забезпечення. При наданні забезпеченого овердрафта застосовується коефіцієнт покриття суми застави над лімітом овердрафта, який дорівнює одиниці. Понижуючий дисконт застосовується у встановленому порядку, залежно від виду майна, наданого в

заставу (відповідно до «Кредитних Процедур»). Моніторинг стану закладеного майна протягом дії овердрафта проводиться відділом моніторингу застав (відповідно до вимог Кредитних Процедур банку).

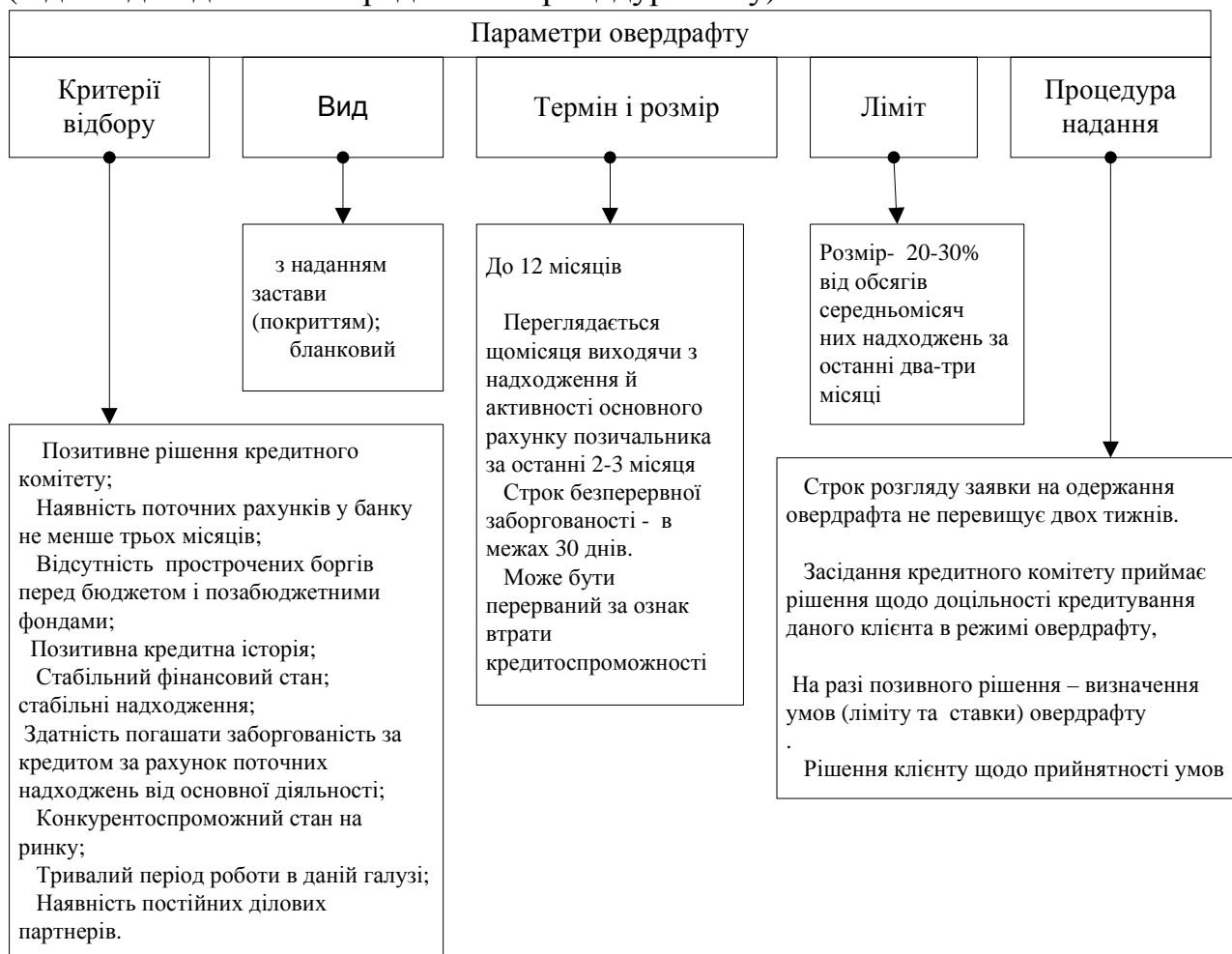

Рис. 1. Основні характеристики овердрафту

Джерело: Складено автором за [14].

Щодо ліміту під овердрафт, то формула розрахунку ліміту бланкового овердрафта (ЛО) наступна:

$$ЛО = ЛО_3 * 0,5 \quad (1)$$

де ЛО – ліміт овердрафта бланковий,
ЛО₃ – ліміт овердрафта забезпечений.

Формула розрахунку ліміту забезпеченого овердрафта (ЛО₃):

$$ЛО_3 = ВП * Кс * П \quad (2)$$

де
ЛО₃ – ліміт овердрафта забезпечений,
ВП – імовірні надходження на поточні рахунки Клієнта,
Кс – коефіцієнт зниження надходжень,
П – відсоток ліміту овердрафта.

Розрахунок імовірних надходжень на поточні рахунки Клієнта (ВП):

$$ВП = (П_1 + П_2) * 0,5 + П_3 \quad (3)$$

де

ВП – імовірні надходження на поточні рахунки Клієнта,

P_1 – загальна сума чистих надходжень на рахунки клієнта за останній календарний місяць¹,

P_2 – загальна сума чистих надходжень на рахунки Клієнта за передостанній календарний місяць,

P_3 – загальна сума чистих надходжень, які клієнт планує перевести з інших банків в банк, овердрафтом якого він користується, протягом того календарного місяця, на який розраховується ліміт овердрафта.

Таким чином, ліміт овердрафта розраховується, по-перше, під час розгляду заявки на овердрафт і здійснюється на основі звітності і даних щодо руху коштів по рахункам клієнта як певний відсоток від суми ймовірних надходжень на поточні рахунки Клієнта, скорегованих на коефіцієнт зниження даних надходжень, що залежить від рівня ризиків. Для оцінки ризику овердрафту використовуються показники:

- обороти за кредитом поточного рахунку клієнта у банку за період протягом шести місяців;
- період обороту матеріально-технічних запасів клієнта²;
- період обороту дебіторської заборгованості клієнта (рахунків до отримання) у днях³;
- період обороту кредиторської заборгованості клієнта (рахунків до сплати)⁴ у днях;
- коефіцієнт покриття (ліквідності)⁵;
- оцінка топ-менеджменту клієнта.

Враховуються також такі фактори як кредитна історія клієнта; його фінансова звітність, галузь економіки, в якій працює підприємство; його ринкову позицію; рентабельність; наявність експорту; наявність прямих іноземних інвестицій. У цьому випадку ліміт формується на підставі частки зарахувань на рахунок (див. табл. 1.) як максимально допустимий розмір планового дебетового сальдо на рахунку позичальника, що може виникнути протягом операційного дня в результаті перевищення суми платіжних доручень позичальника над залишком на його рахунку.

По-друге, ліміт може встановлюватися у розмірі не більше середньомісячного кредитового обороту позичальника; або як максимально допустима сума заборгованості, яку може мати позичальник за даним видом кредиту (з урахуванням нарахованих, але не погашених відсотків) протягом строку дії договору. У період дії договору овердрафту ліміт може змінюватися

¹ Чисті надходження розраховуються як всі надходження на рахунки клієнта за вирахуванням надходжень від іноземної валюти на поточні рахунки в гривні, з депозитних, трастових позичкових рахунків, у вигляді внесків в уставний фонд, фінансової допомоги, повернення платежів у зв'язку з невиконанням умов договору, результат проводок між поточними рахунками клієнта або між клієнтом та пов'язаними з ним особами.

² Відношення балансової вартості матеріально-технічних запасів на звітну дату до виручки від реалізації за звітний період, помножене на кількість днів у періоді

³ Відношення дебіторської заборгованості на звітну дату до виручки від реалізації за звітний період, помножене на кількість днів у періоді

⁴ Співвідношення кредиторської заборгованості на звітну дату до виручки від реалізації за звітний період помножений на кількість днів у періоді

⁵ Відношення поточних активів до поточних пасивів

помісячно протягом перших двох днів місяця і здійснюється на основі звітності клієнта на останню звітну дату. Дані беруться з кредитної справи клієнта за наявності діючих кредитів в банку або по запити від клієнту; по-третє, при погіршенні фінансового стану клієнта.

Таблиця 1

Формування ліміту овердрафту⁶

Період обслуговування Клієнта в банку	Частка надходжень на рахунок клієнта		
	До 30 %	30–70 %	Більше 70 %
Більше 12 місяців	40 %	45 %	60 %
Від 6-ти до 12 місяців	35 %	40 %	45 %
Від 2-х до 6-ти місяців	30 %	35 %	40 %
Менш 2-х місяців	25 %		

Щодо відсоткової ставки за користування овердрафтом, то вона встановлюється індивідуально для кожного позичальника. Відсотки за овердрафтом можуть розраховуватись щоденно на суму, що не перевищує залишку коштів на рахунку, або щомісяця, виходячи з фактичної кількості днів користування овердрафтом та фактичних залишків по рахунку «овердрафт». Процентні ставки та ліміт залежать, насамперед, від ступеня «ризикованості» клієнта-підприємства для банку, від оборотів підприємства й строків овердрафта.

Якщо середньомісячний оборот підприємства у процесі користування овердрафтом зростає, банк, як за заявою позичальника, так і самостійно може переглянути ліміт у напрямі збільшення. Протягом дії договору овердрафту ліміт може бути змінений на разі зміни кон'юнктури ринку, грошово-кредитної політики, рівня інфляції, облікової ставки НБУ, законодавства про оподаткування, погіршення фінансового стану клієнта в гіршу сторону⁷. Крім того, вартість овердрафта може збільшити величина комісії, що пов'язана з резервуванням коштів для забезпечення кредитування рахунку клієнта відповідно до укладеного договору. Нарахування комісії здійснюється у вигляді процента від встановленої суми ліміту овердрафта при укладанні договору овердрафта; або від суми збільшення ліміту при укладанні додаткової угоди про зміну ліміту овердрафта. Термін уплати комісії в день її нарахування, тобто в день підписання договору овердрафту, оплата комісії здійснюється шляхом списання коштів з поточного рахунку клієнта. Крім того оплата комісії може здійснюватися за рахунок наданого клієнту ліміту овердрафта.

Розрахунки по овердрафту більшість банків здійснює по такій схемі: починаючи з дня одержання кредиту, кошти, що надходять на розрахунковий рахунок клієнта, списуються в рахунок погашення заборгованості по позичковому рахунку. За такого режиму у підприємства щодня є залишки тільки по одному з рахунків – або по позичковому (заборгованість перед

⁶ Дані співвідношення можуть відрізнятися в різних банках.

⁷ Клієнт письмово повідомляється про заплановане зменшення шляхом відправки письма з повідомленням о врученні за 10 робочих днів до дати встановлення нового ліміту. Як правило додаткове пункт щодо зменшення ліміту овердрафта не укладається і додаткових змін у договір не вносить забезпечення або поручительства не вимагається.

банком по овердрафту), або по розрахунковому. Для підприємства-позичальника даний режим, на перший погляд, є досить вигідним: банк повністю мінімізує витрати по сплаті відсотків за користування кредитом, самостійно зменшуючи заборгованість по позичковому рахунку. Але вигідність стає неочевидною, якщо її порівняти з додатковими комісіями по договору, розмір яких може залежати від суми недовикористаного ліміту кредитування, а також з періодичністю виникнення «перевитрат» по рахунку. Іноді розмір комісії може перевищити суму економії витрат по сплаті відсотків. Тому в Україні багато підприємств відмовляються від автоматичного режиму погашення кредиту овердрафт й самостійно погашають кредитні зобов'язання у встановлений договором термін навіть, якщо плата за недовикористання ліміту відсутня. Самостійне погашення кредиту, як правило, обирають клієнти, що чітко планують виникнення нових кредитних зобов'язань перед банком по овердрафту. Тому що автоматичне списання коштів та погашення кредитних зобов'язань не скасовує автоматичне надання кредиту на разі виникнення перевитрати по рахунку. Отже при виборі банку, з яким буде укладено договір овердрафту, підприємство має розрахувати свої витрати по овердрафту на основі плану руху своїх грошових ресурсів і тарифи банку.

Умови надання овердрафту різними банками в Україні наведені в табл. 2

Таблиця 2

Умови надання овердрафту різними банками

Назва банку	Застава / Бланк	Сумма, тис. грн	Л/О, %	% ставка	Fee	Термін, міс.	ДС, днів	Основні зміни за місяць. Примітки
ПриватБанк	-/0	1-500		0-24%	0,9%	От 12	90/30	Без змін
Райффайзен Банк Аваль	0/0	5-2.000/3000	До 50	17-23%	0-1%	12-36	90/30	Ставки знижені: 90 дн.: 24 %–23 % 30 дн.: 21 %–19 %
Credit Agricole	-/0	10-1.000	10/40	20-23%	1%	12	90	Без змін
Форум Банк	0/0	40-500/4.000	30/50	23%	0,5%	6-12	Немає	6 мес. для нових клієнтів, 12 – для старих
Укрсоцбанк	0/0		50	22%	2%	12		
Universal Bank	-/0	15-300	30	23-24%	1,5%	12	Немає	Ліміт 200/300 тис. для нових/старих клієнтів. 23 % – для ЮО, 24 % – для ПО
Укрсіббанк	0/0	2000	40	18,9/20,9%	1,9%	12	30	Абонплата погодинна, від 0,01 % годових
ПроКредит Банк	0/0	500/8.000	30	20-22%	500+1грн.	24	Немає	2 продукту : Овердрафт и «Оптимальний старт», Без змін
ПУМБ	0/-	3	30	19%	1%	12	30	
Дельта Банк	0/0	1-500	30	28%	1%	12	30	

Джерело: складено автором.

Загалом, для підприємства, що має стабільні щотижневі взаєморозрахунки з банком в середньому не менше 6-10 надходжень на рахунок на тиждень,

використання овердрафта буде досить ефективним. Овердрафт ефективний також у ситуації:

- необхідності своєчасного проведення розрахунків, коли витрати тимчасово перевищують надходження грошей на рахунок,
- для покриття тимчасових потреб клієнта в коштах, насамперед, для поповнення оборотних коштів (придбання й створення товарно-матеріальних цінностей, пов'язаних із сезонністю, на виплату заробітної плати, платежі в бюджет, інші виробничі витрати).
- для торгово-посередницьких та будівельних організацій, підприємств сфери послуг, які стикаються нерегулярними надходженнями від поточної діяльності (реалізації продукції), що не завжди дозволяють покривати ці видатки в певний період часу;
- для організацій, що стикаються з потребою оперативного фінансування невідкладних витрат через виникнення тимчасових розривів в обігу коштів, що проходять по рахунках.

Загалом, в умовах частих затримок у розрахунках між через різні причини використання овердрафта для підприємства стає незамінним інструментом у розрахунках клієнтів банку з його партнерами. Овердрафт має переваги та недоліки (рис. 2)

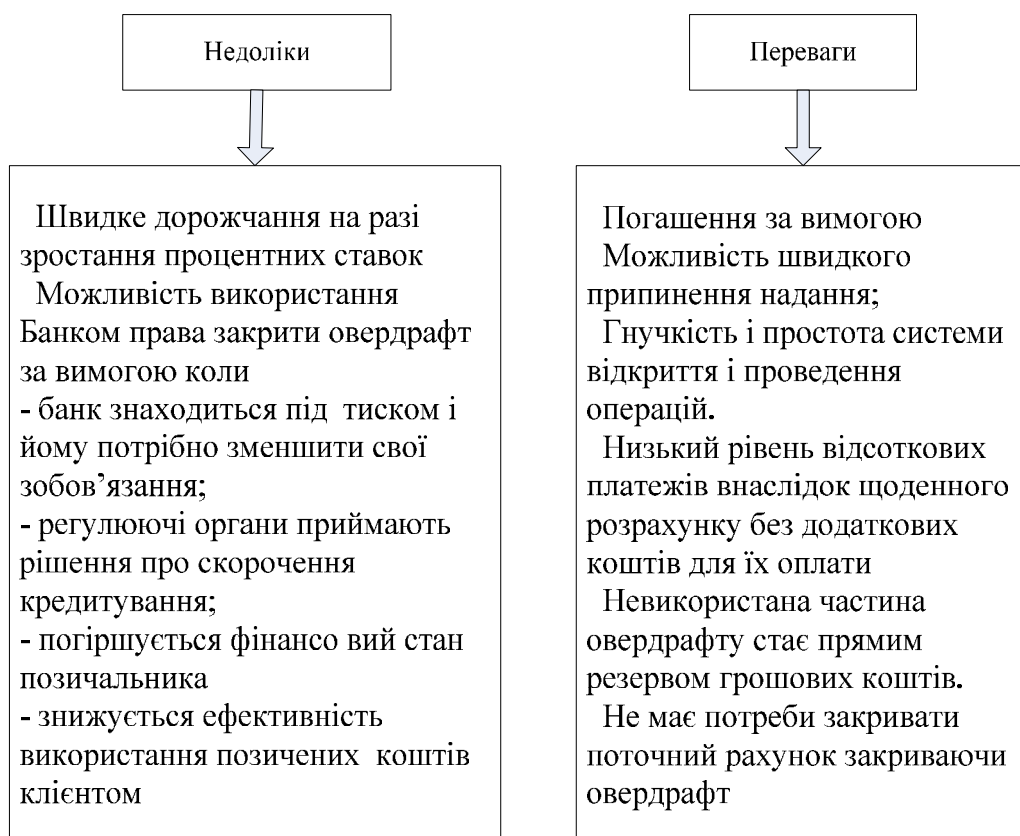

Рис. 2. Переваги та недоліки овердрафту

Джерело: побудовано автором

Насамкінець слід зауважити, що овердрафт використовується не лише підприємствами, а й у відносинах банків між собою. Хоча найдешевшим і найдоступнішим джерелом фінансування є міжбанківський ресурсний ринок,

проте в окремих випадках у банку може виникнути гостра потреба в овердрафті. Наприклад, на разі необхідності здійснити великий платіж або видати клієнту велику суму в кінці робочого дня.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Овердрафт є зручним та дешевим джерелом фінансування термінових потреб малих і середніх підприємств у ресурсах. Основна увага банку в процесі надання овердрафту має бути спрямована на дотримання умов кредитного договору позичальником та стан його кредитоспроможності. Ключовою умовою ефективності овердрафту для банку і позичальника є правильне визначення і вчасне коригування ліміту на основі моніторингу показників звітності клієнта: щоквартально банк повинен розглядати баланс оборотних коштів позичальника, порівнювати його з плановими даними. Своєчасне коригування ліміту овердрафту на основі оперативного контролю за фінансовим станом позичальника та погашенням кредиту дає можливість уникнути викривлень та помилок при оцінці кредитних взаємовідносин банку з позичальником. Овердрафт є корисним для позичальника, тому що дозволяє задовольнити короткострокову потребу в позичкових коштах, а для банку – тому що сприяє розширенню власної клієнтської бази та отриманню додаткового доходу від розміщення тимчасово вільних кредитних ресурсів

Знизити рівень ризику при наданні овердрафту дозволить детальний опис усіх умов в договорі, який укладається між банком і клієнтом. Завданням майбутніх досліджень є покращання методик оцінки ризиків овердрафту.

Список використаних джерел

1. Малий бізнес: поточний стан і проблеми фінансування / В. Буїв, А. Шамрай, А. Шестоперов. – М.: Національний інститут системних досліджень проблем підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nisse.ru/business/article/article_1636.html?effort=1
2. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: монографія. / О.Д. Вовчак – Львів: Вид-во Львів. комерційної академії, 2005. – 544 с.
3. Воротіна Л.І. Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України / Л.І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип. 19. – С. 32–38.
4. Каньшина Б. Кредити для малого бізнесу: де шукати підтримки підприємствам сьогодні? / Б. Каньшина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lf.rbc.ru/recommendation/business/2009/06/16/74978.shtml>
5. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. / М.І. Крупка – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 608 с.
6. Ларіна Р.Р. Малий бізнес в Україні: роль та особливості розвитку в національній економіці: монографія / Р.Р. Ларіна, О.В. Азаров – Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2007. – 300 с.
7. Реверчук С.К. Державна підтримка малих і середніх підприємств та їх ефективність / С.К. Реверчук, П.Ю. Лазур, Г.М. Колісник; за ред. С.К. Реверчука. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 146 с.
8. Шелудько Н. Грошово-кредитні важелі стимулювання інвестиційних процесів в Україні / Н.М. Шелудько // Актуальні Проблеми Економіки. – 2007. – № 5. – С. 179–185.

9. Офіційна Інтернет сторінка Державної реєстраційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drsv.gov.ua/>
10. Commercial cards country report 2013. Исследование Ассоциации банковских экспертов малого и среднего бизнеса (SME Banking Club) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sme.banking-conference.com/category/publications/>
11. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес Консультативна програма з покращення інвестиційного клімату в Європі та Центральній Азії Жовтень 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/fad199804b74511b924bb36eac26e1c2/IC_report_2011_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fad199804b74511b924bb36eac26e1c2
12. Офіційна Інтернет сторінка Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:22587588~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html#reports>
13. Офіційна Інтернет сторінка НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674
14. Овердрафт і контокорент як види кредитування по поточному рахунку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekonomist.kiev.ua/kredyty/overdraft-i-kontokorent-yak-vidi-kredituvannya-po-potochnomu-rahunku.html>